

Міжнародно-правове регулювання підсудності справ зі спорів, що виникають у сфері довірчої власності

Ю.В. Черняк,
викладач, магістр права
(Академія адвокатури України)

Інститут довірчої власності, який виник в Англії в епоху середньовіччя, є найпоширенішим у державах англо-американської правової системи. Правила підсудності спорів, що впливають з відносин довірчої власності, мають витоки також з національного права цих держав. Так, згідно з англійським правом юрисдикцію на розгляд позову про здійснення прав довірчої власності, незалежно від місця проживання довірчого власника і засновника довірчої власності, має англійський суд за місцезнаходженням майна, передано-го відповідно до письмового договору в довірче управління¹.

У XX столітті підхід до врегулювання міжнародної підсудності в багатьох державах суттєво змінився. Зокрема, особливого значення набуває регулювання на основі міжнародних угод, які тією чи іншою мірою уніфікують правила визначення підсудності цивільних справ з «іноземним елементом». Основними нормативними актами, які наразі

регулюють питання міжнародної підсудності в державах Європейського Союзу, є Брюссельська конвенція 1968 р. та Луганівська конвенція 1988 р. про міжнародну підсудність та визнання і виконання судових рішень з цивільних і торговельних справ (далі – Брюссельська конвенція, Луганівська конвенція). Географічна сфера застосування цих міжнародних угод постійно розширюється передусім внаслідок розширення Європейського Союзу. З 1992 р. під егідою Гаазької конференції з міжнародного приватного права було почато роботу з підготовки проекту всесвітньої конвенції про міжнародну підсудність, останній варіант якого було представлено Спеціальним Комітетом цієї конференції 30 жовтня 1999 року.

Проаналізуємо норми вище зазначених міжнародних договорів стосовно міжнародної підсудності одного з поширених у сучасній судовій практиці виду справ – справ зі спорів, що впливають з відносин довірчої власності. Аналіз норм цих міжнародних договорів є актуальним з наступних позицій. Сучасне внутрішнє законодавство України, порівняно із законодавством УРСР, в частині регулювання питання про міжнародну підсудність не змінилося і не вирішує питання про розмежування підсудності багатьох видів спорів,

що виникають на практиці. Наша держава взяла на себе зобов'язання реформувати цивільне процесуальне законодавство відповідно до стандартів європейських держав, що виражено, зокрема, у Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженій Указом Президента України від 11 червня 1998 р., і в Законі України від 21 листопада 2002 р. “Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу”. Для України є вкрай вигідним приєднання до Луганівської конвенції. В нагоді може стати використання механізму, передбаченого ст. 62 цієї конвенції, відповідно до якої дана конвенція є відкритою для підписання іншими державами, які запрошуються до приєднання. Приємно відмітити, що одна з держав-учасниць Луганівської конвенції – Німеччина, вже звернулася до України із запрошенням приєднатися до конвенції. На думку деяких вчених, приєднання до Луганівської конвенції є серйозною альтернативою Гаазькій (всесвітній) конвенції з питань міжнародної підсудності та виконання судових рішень з цивільних і торговельних справ².

Брюссельська та Луганівська конвенції встановлюють загальне правило міжнародної підсудності, згідно з яким до особи, яка має місце проживання (місцезнаходження) у державі-учасниці конвенції, незалежно від її громадянства, позов пред'являється у суді цієї держави. Разом з цим конвенції, як і національне право держав-членів Європейського Союзу, передбачають низку винятків із загального правила територіальної підсудності. Ці винятки становлять підвиди територіальної підсудності – договірну,

спеціальну та виключну підсудність. Термін “спеціальна підсудність”, який використовується конвенціями, запозичено із західноєвропейської доктрини процесуального права. Спеціальна підсудність – це підсудність, яка “застосовується для деяких позовів, особливий характер яких обумовлює доцільність надання позивачеві можливості пред'явити позов не лише в суді за місцепроживанням відповідача, тобто у порядку застосування положень загальної підсудності, але і в інших судах”³. Сучасна вітчизняна доктрина цивільного процесуального права використовує термін “альтернативна підсудність”⁴, а цивільне процесуальне законодавство – термін “підсудність за вибором позивача” (ст. 126 ЦПК України від 18.10.1963 р.). Незважаючи на різні терміни, йдеться про один і той же вид підсудності. Оскільки дана стаття присвячена аналізу положень Брюссельської та Луганівської конвенцій, то надалі будемо використовувати термін “спеціальна підсудність”.

Основне правило спеціальної підсудності, що встановлюється Брюссельською та Луганівською конвенціями, полягає у наступному: якщо відповідач має місце проживання (місцезнаходження) на території однієї з держав-учасниць конвенції, то позивач може звернутись з позовом на свій вибір або до суду за місцем проживання відповідача, або до суду, який визначається ст. 5-6а конвенції.

Спеціальна підсудність справ зі спорів, що впливають з відносин довірчої власності, визначається у ст. 5 (б) Брюссельської конвенції. Відповідно до ст. 5 (б) Брюссельської конвенції, позов до довірчого власника чи вигодонабувача від майна, переданого у довірчу власність, що базується на

законі, договорі, укладеному в письмовій формі чи в усній формі, що підтверджена письмовими доказами, може бути подано у суд держави-учасниці, на території якої знаходиться передане у довірчу власність майно. Відповідно до ч. 2 ст. 53 конвенції, для визначення місцезнаходження переданого у довірчу власність майна суд, до якого подано позов, застосовує норми міжнародного приватного права своєї держави. Так, наприклад, правила визначення місцезнаходження майна, що є об'єктом довірчої власності, містяться у розділі 43 Закону Великобританії 1982 р. про цивільну підсудність і судові рішення⁵. Держави, праву яких інститут довірчої власності невідомий, можуть звернутися до Гаазької конвенції 1985 р. про право, що регулює правовідносини у сфері довірчої власності (ця конвенція вступила в силу 1 січня 1992 р. на території Австралії, Об'єднаного Королівства та Італії; 1 січня 1993 р. – Канади, 1 лютого 1993 р. – Королівства Нідерландів)⁶. Луганівська конвенція містить правила підсудності, аналогічні до правил, закріплених у Брюссельській конвенції.

Проект Гаазької конвенції пропонує складніші правила визначення підсудності спорів, що впливають з відносин довірчої власності. В якості вихідного закріплюється правило про те, що справи про дійсність, заснування, правові наслідки довірчої власності та про управління нею підсудні судам держави, визначеній у письмовій угоді про довірчу власність. У разі відсутності в угоді умови про підсудність позов може бути подано або у суді держави за основним місцезнаходженням управління довірчою власністю, або у суді держави, право якої застосовується до довірчої влас-

ності, або у суді держави, з якою довірча власність має найтісніший зв'язок для судового провадження. Серед перелічених вище правил визначення підсудності даної категорії справ таким, що потребує окремого тлумачення, є правило за критерієм “суд держави, з якою довірча власність має найбільш тісний зв'язок з т.з. судового провадження”. Імовірно, що цей критерій підсудності може викликати низку критичних зауважень, подібних до тих, які було висловлено у літературі стосовно формули прикріплення колізійної норми, яка відсилає до “права, з яким дане правовідношення має найтісніший зв'язок”, – це, зокрема, недостатня визначеність, нестійкість застосування на практиці, що виявляє тенденцію судів держави використовувати цю колізійну прив'язку для застосування власного права. Проте в цілому у доктрині міжнародного приватного права ідея найтіснішого зв'язку не викликала особливих заперечень за умови, що цей зв'язок визначатиметься не судом, а на основі заздалегідь передбачених чітких і розумних критеріїв. З іншого боку, як показує аналіз сучасного законодавства держав ЄС про міжнародну підсудність, воно спрямовано на пошук таких критеріїв підсудності, які б якраз і визначали підсудність справи суду тієї держави, з якою ця справа за фактичними обставинами найбільшою мірою пов'язана. Питанням, що потребує суттєвого уточнення, є питання про критерії визначення цього найтіснішого зв'язку справи з точки зору її судового розгляду.

По-перше, немає жодних підстав при застосуванні нехтувати набутим правовим досвідом держав світу. У законодавстві декількох держав світу є прави-

ла підсудності спорів про довірчу власність. Відповідно до ст. 36 ЦПК Грецької Республіки спори щодо управління майном, якщо тільки це управління не здійснюється за дорученням суду, розглядаються за місцем управління⁷. Згідно зі ст. 52 ЦПК Іспанії позови, що стосуються подання або схвалення звітів довірчого власника, подаються до суду держави, в якій ці звіти повинні бути представлені, а в разі невизначеності цього місця – до суду держави за доміцилієм довірителя або власника цього майна чи за місцем управління за вибором позивача⁸. Звичайно, слід також враховувати ознаки, які притаманні відносинам довірчої власності. Договір довірчої власності є юридичним фактом, який породжує три види відносин: відносини між засновником довірчої власності (власником) і довірчим власником – це відносини, що виникають при передачі майна довірчому власнику та використанні його ним; відносини між довірчим власником і бенефіціантом, що виникають з приводу розпорядження результатами довірчого управління майном; відносини між довірчим власником і третіми з приводу володіння, користування і розпорядження довірчим майном. Майданик Р.А., характеризує ці відносини у роботі “Інститут довірчої власності (траст): (природа прав, умови реєстрації в право України)”, визначає відносини між власником і довірчим власником, а також відносини між довірчим власником і бенефіціантом як зобов’язальні відносини, рамки яких визначені договором, а відносини між довірчим власником і тре-

тими особами як речеві відносини⁹. Ця характеристика відносин, що регулюються нормами інституту довірчої власності, може бути корисною при визначенні міжнародної підсудності. Так, якщо спір виникає між власником майна і довірчим власником або довірчим власником і бенефіціарієм, то слід керуватися правилами підсудності спорів, що впливають з договірних зобов’язань, – підсудність за місцем укладення або місцем виконання договору. Якщо предметом спору є правовідносини між довірчим власником і третіми особами з приводу переданого у довірчу власність майна, то підсудністю, яка має найтісніший зв’язок з довірчою власністю, буде підсудність за місцем знаходження довірчої власності.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що характерними особливостями норм Брюссельської та Луганівської конвенцій про підсудність справ зі спорів, які виникають у сфері довірчої власності, є те, що ці норми визначають належний для звернення суд, а не державу, на території якої повинен знаходитись даний суд, і закріплюють такі критерії визначення спеціальної підсудності, які містяться у внутрішньому законодавстві багатьох держав-членів Європейського Союзу. Сукупний досвід держав Європи щодо вирішення питання визначення міжнародної підсудності справ зі спорів, що впливають з відносин довірчої власності, може бути запозичений українським законодавцем при формулюванні правил визначення компетенції українських судів під час вирішення цивільних справ з іноземним елементом.

¹ *Вольф М.* Международное частное право: Пер. с англ. – М.: Иностранная литература, 1948. – С. 184.

² *Шак Х.* Международное гражданское процессуальное право: Пер. с нем. – М.: БЕК, 2001. – С. 55.

³ *Кейлин А.Д.* Судустройство и гражданский процесс капиталистических государств. – М.: Внешторгиздат, 1958. – Ч. 2. – С. 35.

⁴ Штефан М.Й. Цивільний процес: Підручник. – К.: Ін юре, 1997. – С. 204.

⁵ *Peter Kaye LL.M., Ph.D (Lond.), A.K.C.* Lecturer in Law, University of East Anglia. Civil Jurisdiction and Enforcement of Foreign Judgments (The Application in England and Wales of the Brussels Convention on Jurisdiction and the Recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters under the Civil Jurisdiction and Judgments Act 1982. – Professional Books Limited, 1987. – P. 346.

⁶ *Alan Dashwood, Richard J. Hacon, Robin C.A. White.* A Guide to the Civil Jurisdiction and Judgments Convention. – Kluwer Law and Taxation Publishers. – Deventer-Antwerp. 1987. – P. 354.

⁷ *Елисеєв Н.Г.* Гражданское процессуальное право зарубежных стран: источники, судустройство, подсудность. – М.: Статут, 2000. – С. 158.

⁸ Там же. – С. 169.

⁹ *Майданик Р.А.* Інститут довірчої власності (траст): (природа прав, умови прав рецесії в право України) // Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 1996. – С. 7.

*Рекомендовано кафедрою
цивільного, господарського права та
процесу ААУ*